

Ivica Martinović, Dubrovnik

**Dva dragocjena a nezapažena prinosa
hrvatskih istraživača o Jurju Dragišiću**

Ferdinand Stipe Ćavar OFMConv., *Giorgio Benigno Salviati, OFMConv. (Juraj Dragišić, c. 1444 – 1520): Profilo bio-bibliografico* (Roma, 1977), 89 pp. Izvadak iz doktorske disertacije *La vita, le opere e la dottrina sugli angeli del P. Me Giorgio Benigno Salviati, OFMConv. (Juraj Dragišić, † 1520)* (Roma, 1972), tiskan u vlastitoj nakladi.

Zdravko Šundrica, »Đuro Dragišić i Dubrovnik«, *Dubrovnik* 25 (1982), br. 4, pp. 11–41.

Dok sam prikupljao građu za studiju o hrvatskom humanistu, filozofu i teologu Jurju Dragišiću,¹ uočio sam dva dragocjena a nezapažena prinosa hrvatskih istraživača koji s mnogim novim pojedinostima iz rimskih i dubrovačkog arhiva osvjetljavaju nedovoljno poznatu Dragišićevu životnu stazu i književnu radionicu na prijelazu iz 15. u 16. stoljeće. Prvi je prinos kao samostalno izdanje objavio još 1977. godine Ferdinand Stipe Ćavar, a drugi je 1982. godine potpisao Zdravko Šundrica uobličivši ga u članak za časopis *Dubrovnik*. U potonjim istraživanjima ta su dva prinosa nezasaženo mimoidena ili, točnije rečeno, prešućena. Upravo me to prešućivanje ponukalo da njihove nalaze predstavim u zasebnom članku. Premda sam se u mojoj studiji o Dragišiću izravno pozivao na njihova istraživanja, to sam ipak radio sukladno vlastitoj istraživačkoj nakani i poštujući urednikovu zamisao o tematskoj cjelini »O humanizmu i renesansi u Dubrovniku«. Zato sam ovdje, u obliku »naknadnog pogleda«, nakanio prikazati radove Ferdinanda Stipe Ćavara i Zdravka Šundrice te ocijeniti domete njihovih istraživanja. Pritom ću ih promatrati iz cjeline istraživanja Dragišićeva djela do 1995. godine, da bih i na taj način izravno upozorio na vrijedne istraživačke nalaze, ali i poneku rijetku omašku koja se istraživačima potkrala. Potaknut građom koju su Ćavar i Šundrica istražili, na prikladnim ću mjestima dometnuti razmatranja metodološkoga značaja o tomu kako istraživati hrvatsku filozofsku baštinu.

**Izvadak iz Ćavarove disertacije
o životopisu i bibliografiji Jurja Dragišića**

Prvi i raniji prinos potječe iz pera hrvatskoga franjevca konventualca dr. Ferdinanda Stipe Ćavara koji je u vlastitoj nakladi 1977. godine u Rimu tiskao izvadak iz doktorske disertacije koju je 1972. godine obranio na

¹

Vidi: Ivica Martinović, »Humanist, filozof i teolog Juraj Dragišić«, *Dubrovnik*, n.s., 6 (1995), br. 4, pp. 213–232.

Seraphicumu, glavnom teološkom učilištu franjevac konventualaca u Rimu, pod naslovom *La vita, le opere e la dottrina sugli angeli del P. M^o Giorgio Benigno Salviati, OFMConv. (Juraj Dragišić, † 1520)*.² Kako je sam pisac istaknuo u prikladnim zahvalama u predgovoru, teološki moderatori njegove teze bili su rimski profesori franjevci konventualci Alfonso Pompei i Orlando Todisco, dok mu je vodič u povijesnim istraživanjima građe iz 15. stoljeća bio Lorenzo Di Fonzo. Slično kao i mnogi mladi svećenici koji su na crkvenim sveučilištima u Rimu obranili doktorske disertacije o znamenitim Hrvatima teolozima ili filozofima, i Čavar se pri objavljivanju izvatka iz svoje disertacije odlučio objaviti njezin prvi, povijesni io, dakle onaj koji raspravlja o životu i djelima Jurja Dragišića, a ne onaj problemski koji je, u obliku sustavnog pregleda, *teološki* obrađivao i prosuđivao Dragišićevo glavno teološko djelo *De natura caelestium spirituum quos angelos vocamus* (Firenze, 1499).³ U Dragišićevu slučaju, za takav je postupak bilo mnogo više razloga nego inače.

Pri izlaganju Dragišićeva životopisa Čavar je predložio periodizaciju Dragišićeva života koja bi sadržavala pet razdoblja. Njezina je osobitost što je rano razdoblje razdvojio na razdoblje religioznoga odgoja među malobraćanima opservantima do svećeništva i na razdoblje među malobraćanima konventualcima nakon svećeničkog ređenja. Tom je podjelom istaknuo što je Dragišić dobio u Ferrari i Bologni, a što u Rimu u blizini kardinala Bessariona.

I nakon Čavarova istraživanja u Dragišićevu su životopisu ostala otvorena neka važna pitanja koja zahtijevaju daljnju potragu za pisanim izvorima, a koja ovdje želim pobrojiti:

1. točno razdoblje i narav teološkog usavršavanja u Parizu i Oxfordu;
2. odnos prema Bosni i rodnoj Srebrenici u kasnijem razdoblju;
3. razlog zašto je 1496. godine Dubrovnik odabrao za mjesto svoga prognaništva;
4. podaci o službi generalnog vikara dubrovačke nadbiskupije;
5. točan datum odlaska iz Dubrovnika u Rim;
6. Dragišićeva korespondencija.

Izlaganje o Dragišićevoj pisanoj ostavštini započeo je Čavar s kronološkim pregledom Dragišićevih djela, njih 23 na broju. Nakon toga je pristupio opisu Dragišićevih djela, razvrstavši ih u tri skupine: objavljena, neobjavljena, izgubljena. U Čavarovu se popisu prvo obrađuju tiskana djela, i to pet inkunabula i dvije *cinquecentine*, s točnim podacima koliko je primjeraka danas poznato i u kojim su knjižnicama pohranjeni. Zatim slijede rukopisi s utvrđenim mjestom pohrane, sa svim potankostima o izgledu i stanju rukopisa, naročito o njihovoj oslikanosti. Prikaz Dragišićeva književnoga opusa završava s djelima o kojima postoje tek šturi i nepotpuni podaci u Dragišićevim djelima ili zapisima njegovih suvremenika. U Čavarovoj bibliografiji opisano je 7 tiskanih, 12 rukopisnih i 4 izgubljena djela Jurja Dragišića.

U nekim je pojedinostima Čavarov opis inkunabulâ iz Dragišićeva dubrovačkog prognaništva točniji od Šojatova, a iscrpniji od Pandžićeva. Primjerice, dok Šojat bilježi tri primjerka Dragišićeva nadgrobnog govora za

vlastelina Junija Đurđevića i pritom ne uočava da je primjerak »iz Naučne biblioteke u Cavtatu« i primjerak »iz Bogišićeva muzeja u Cavtatu« jedan te isti primjerak u ustanovi koja je različito zabilježena u katalozima inkunabulâ, a Pandžić, začudo, uopće ne navodi podatke gdje su sačuvani primjerci tiskanoga Dragišićeva govora, dotle Čavar jedini donosi točne podatke o dva jedina danas poznata primjerka najrjeđe Dragišićeve inkunabule.⁴

Čavarov pristup rukopisima komplementaran je Pandžićevu. Potonji se, okružen brojnim arhivističkim pomagalima, redovito pozivao na tiskane kataloge rukopisnih kolekcija u znamenitim talijanskim knjižnicama gdje su zabilježeni primjerci Dragišićevih izdanja počevši od Bandinija i Fossija u 18. stoljeću do nezaobilazna Kristellerova djela *Iter Italicum* iz druge polovice 20. stoljeća.⁵ Dok Čavarov popis Dragišićevih rukopisa sadrži 12 jedinica, dotle ih Šojat uspijeva nabrojiti 18, ali u njih ubraja i Dragišićev rad na konstitucijama konventualaca, te *contemplationes*, *conciones*, *orationes* i *epistolae*, ali na temelju literature ili spoznaja da se Dragišić ogledao u tim književnim vrstama, a ne na temelju ogledanoga primjerka.

Među izgubljena Dragišićeva djela uvrstio je Čavar i djelo koje je naslovio *Tractatus de rebus moralibus, atque ad civile regimen*, obrazloživši to ovako:

»O ovoj raspravi ne znamo ništa više od onoga što je sam Salviati rekao u predgovoru *De natura angelica*.«⁶

A Dragišić je napisao:

»Uistinu će biti dar, vrlo prikladan vašoj preplemenitoj državi i vrlo primjeren mojim proukama, da ubrzo pod Božjim vodstvom bude izdano i Vama posvećeno drugo djelo o čudorednim pitanjima kao i pitanjima koja se tiču građanske vladavine.«⁷

² Ferdinando Stipe Čavar, OFMConv., *La vita, le opere e la dottrina sugli angeli del P. M^o Giorgio Benigno Salviati, OFMConv. (Juraj Dragišić, † 1520)*, dissertatio ad lauream (Roma: Seraphicum – Pontificia Facultas Theologica S. Bonaventurae in Urbe Ordinis Fratrum Minorum Conventualium, 1972), XVI + 229 pp.

³ Usp. »Indice dell'intera dissertazione«, u: Ferdinand Stipe Čavar OFMConv., *Giorgio Benigno Salviati, OFMConv. (Juraj Dragišić, c. 1444 – 1520): Profilo bio-bibliografico* (Roma, 1977), pp. 85–86, kao i »Kazalo disertacije Ferdinanda Stipe Čavara« u prilogu uz ovaj članak.

⁴ Usp. »De litterariis Georgii operibus«, u: Zvonimir Cornelius Šojat, *De voluntate hominis eiusque praeeminentia et dominatione in anima secundum Georgium Dragišić (c. 1448–1520)* (Vicetiae: LIEF, 1972), pp. 51–63, na p. 61; »Pisana djela«, u: Bazilije Pandžić, »Život i djela Jurja Dragišića (o. 1445–1520)«, *Dobri pastir* 26 (1976), pp. 17–25, na p. 24; Čavar, *Giorgio Benigno Salviati*, p. 62.

⁵ Angelo Maria Bandini, *Catalogus codicum latinorum Bibliothecae Mediceae Laurentianae* (Florentiae, 1774); F. Fossius, *Catalogus codicum saeculo XV impressorum qui in publica bibliotheca Magliabechiana Florentiae adservantur* (Florentiae, 1794); J. H. Sbaralea, *Supplementum et castigatio ad Scriptores trium Ordinum S. Francisci a Waddingo, aliisque descriptos* (Romae, 1908); A. Pelzer, *Codices Vaticani latini* (Biblioteca Vaticana, 1931); Paul Oskar Kristeller, *Iter Italicum I* (London/Leiden, 1963).

⁶ Čavar, *Giorgio Benigno Salviati*, p. 79.

⁷ »Prohoemium«, u Georgeus Benignus, *De natura caelestium spirituum quos angelos vocamus* (Florentiae, [Bartholomaeus de Libris], 1499), f. alvb: »Quadere vobis potissimum opus hoc, veluti et omnia mea dicavi. Erit sane munus et vestrae nobilissimae civitati aptissimum et studiis meis accommodatissimum mature Deo duce et aliud de rebus moralibus atque ad civile regimen pertinentibus aediturus et dedicaturus.« S latinskoga preveo Ivica Martinović.

Je li to dostatno da bi se ustvrdilo kako je djelo izgubljeno? Je li uopće napisano, dovršeno? Dragišić je predgovor napisao najkasnije u srpnju 1499. godine i tada nije mogao slutiti da će već u svibnju 1500. krenuti za Rim, ostavivši zauvijek hrvatsku obalu. Da je ostao u Dubrovniku još koju godinu, to bi djelo bio i dovršio i predao u tisak, ako je vjerovati ritmu s kojim je objavljivao iz Dubrovnika. U tom bi slučaju dubrovačka filozofska sredina iznjedrila *Politiku* skoro sto godina prije pojava djela *Dello Stato delle Repubbliche* (1591) Nikole Gučetića.

Glede pitanja je li Dragišić za dubrovačkoga prognaništva napisao i »peto« djelo u svojoj sam studiji o Dragišiću zauzeo stav da je takvo djelo Dragišić kanio napisati, »ali, nažalost, u nalazištima njegove rukopisne ostavštine nije dosad pronađena nijedna potvrda da je svoju nakanu i ostvario ili započeo ostvarivati.«⁸ Možda bi u Dragišićevu bibliografiju bilo prikladno uvesti skupinu zasnovanih i pripremanih a neostvarenih djela kao zasebnu, četvrtu skupinu. I sam se Čavar dvoumio kamo svrstati to djelo, kako je to vidljivo iz popratne bilješke uz kronološki popis Dragišićevih djela.⁹ Sama, pak, činjenica da treba raspravljati o »petom« djelu kojemu je predmet ćudoređe i građanska vladavina rječito govori o Dragišićevu profesor-skom radu. Poučavajući mlade plemiće Dragišić je došao na zamisao da napiše *Etiku* i *Politiku*. Nadarenim dubrovačkim mladićima zacijelo nije predavao samo logiku, niti je njegove učenike članove Velikoga vijeća zanimala samo logika. Slijedeći Dragišićev iskaz iz 1499. godine, to zacijelo pripremano djelo trebalo bi u Dragišićevoj bibliografiji nasloviti [*Opus*] *de rebus moralibus, atque ad civile regimen pertinentibus*.

Čavarova se bibliografija Jurja Dragišića pridružuje prije izdanim bibliografijama, tako da ih sada imamo pet. U kronološkom poretку to su:

1. »Manuscritos de Jorge Dragišić«, u: Bazilije Pandžić, »Vida y obra de Jorge Dragišić: Un humanista, filosofo y teologo Croata en el Renacimiento Italiano«, *Studia Croatica* 11 (1970), vol. 38–39, pp. 114–131, na pp. 123–129, obuhvaća i tiskana djela, premda naslov u prijevodu Branka Kadića na španjolski sugerira da je riječ samo o rukopisima, sadrži i dataciju Pandžićeva rukopisa na p. 131: »Roma, 1970.«;
2. »De litterariis Georgii operibus«, u: Zvonimir Cornelius Šojat, *De voluntate hominis eiusque praeeminentia et dominatione in anima secundum Georgium Dragišić (c. 1448–1520)* (Vicetiae: LIEF, 1972), pp. 51–63;
3. »Pisana djela«, u: Bazilije Pandžić, »Život i djela Jurja Dragišića (o. 1445–1520)«, *Dobri pastir* 26 (1976), pp. 3–27, na pp. 17–25;
4. »Profilo letterario del P. Giorgio Salviati«, u: Ferdinand Stipe Čavar, *Giorgio Benigno Salviati, OFMConv. (Juraj Dragišić, c. 1444–1520): Profilo bio-bibliografico* (Roma: Tipografia »La Roccia«, 1977), pp. 59–79;
5. »Schriftenverzeichnis«, u: Elisabeth von Erdmann-Pandžić / Basilius Pandžić, *Juraj Dragišić und Johannes Reuchlin* (Bamberg: Bayerische Verlagsanstalt, 1989), pp. 94–98.

Među dosad izdanim bibliografijama prednost u metodološkom pogledu zaslužuje Čavarova bibliografija Jurja Dragišića. U opisu inkunabule i *cinquecentine* Čavar je uvijek do u tančine opisao izvorne oznake knjigoveza. Njegovi navodi iz Dragišićevih djela uvijek su popraćeni četveročlanom oznakom (slovčana oznaka arka, brojni poredak lista u arku, slovčano pre-

poznavanje lica ili naličja lista i slovčana oznaka stupca na stranici) kako to i treba raditi s inkunabulama, ali i s ranim *cinquecentinama* koje još posjeduju folijaciju. Po akribiji kojom je opisao i navodio Dragišićeve rukopise i knjigotiske Čavar je dugo bio iznimka u hrvatskim stranama, a nadvisio je one talijanske istraživače renesansne filozofije koji su se pri navođenju Dragišićevih prvotisa pozivali samo na knjigu i poglavlje, ali ne i na list. Vrsnoća znanstvene opreme u tiskanom izvatku iz Čavarove disertacije ponukala me da u svojoj studiji o Dragišiću postupim na isti način.

Pri opisu Dragišićevih rukopisa Čavar je postupao s jednakom pomnjom. Tako je, primjerice, zaključio da je Dragišićev mariološki spis *De assumptione Virginis Dei Matris* sačuvan u tri rukopisa od kojih je najstariji onaj pohranjen u kraljevskoj knjižnici u Bruxellesu pod naslovom *Contemplationes de Beata Vergine Maria*. Dotad su mnogi, pa tako i Šojat, mislili da je riječ o dva različita teološka djela Jurja Dragišića. Cesare Vasoli, jedan od najpućenijih talijanskih istraživača renesansne epohe, u svom je najopsežnijem radu o Dragišiću zabilježio da spoznaju o Dragišićevu rukopisu u Bruxellesu duguje upravo doktorandu Čavaru.¹⁰ Ipak, poredbeno istraživanje briselskog i milanskih marioloških rukopisa Jurja Dragišića tek predstoji.

Teološki, još neizdani dio Čavarove disertacije

Kazalo cijele Čavarove disertacije, koje je priloženo na kraju njezina tiskanog izvatka, očituje da je Čavar pri istraživanju Dragišićeve angelologije samo do stanovite mjere slijedio ustroj i redoslijed Dragišićevih razgovora s dubrovačkom mladom vlastelom. Obilnu Dragišićevu dijalošku građu o anđelima Čavar je nastojao usustaviti u oblik primjeren pravilima izrade doktorske disertacije iz područja teologije.

Teološki dio Čavarove disertacije sastoji se od tri tematske cjeline. Prva naslovljena »Anđeli u sebi samima« obrađuje opstojnost, sastav, narav i redove u anđelâ i time u potpunosti iscrpljuje probleme iz prvoga od devet Dragišićevih dijaloga s mladim Dubrovčanima, a što se tiče redova, starješinstva i prvenstva među anđelima dobrim dijelom i osmi Dragišićev dijalog. Pritom je najpomnije obrađena tvrdnja da su anđeli sastavljeni od metafizičke tvari.¹¹

Druga tematska cjelina raspravlja o trima sposobnostima anđela: umu, volji i govoru. Potpoglavlje o umu odgovara drugom Dragišićevu dijalogu kojemu je predmet rasprave »de cognitione«, dakle gnoseološki, dok pot-

⁸ Martinović, »Humanist, filozof i teolog Juraj Dragišić«, pp. 226 i 230.

⁹ Čavar, *Giorgio Benigno Salviati*, p. 59: »il Salviati aveva in mente di scriverlo, come annuncia nella prefazione al *De natura angelica*, Florentiae 1499.«

¹⁰ Cesare Vasoli, »Notizie su Giorgio Benigno Salviati (Juraj Dragišić)«, u Cesare Vasoli, *Profezia e ragione: Studi sulla cultura del Cin-*

quecento e del Seicento (Napoli: Morano, 1974), pp. 15-127, na pp. 102, n. 148: »Debbo questa indicazione alla cortesia del P. Stipo Čavar O.F.M.C che sta attendendo ad una tesi di laurea in teologia sulle dottrine del Benigno.«

¹¹ Usp. poglavlje »Angelos ex materia methaphisica non aut phisica esse compositos.« u Georgeus Benignus, *De natura caelestium spirituum quos angelos vocamus*, l. I, cap. III, ff. a5ra-a6ra.

poglavlje o volji obrađuje treći dijalog u kojem je Dragišić objavio i vlastiti stav (*propria opinio*). Potpoglavlje o govoru iscrpljuje građu iz sedmog Dragišićeva dijaloga u kojem je Dragišić opisao dva nova načina anđeoskoga govora (*novus modus loquendi*).

Treća se tematska cjelina Čavarove disertacije usredotočuje na odnose anđela prema Bogu i prema svijetu. Izlaganje o nastanku i blaženstvu anđela temelji se na stajalištima koja zauzimaju sugovornici u četvrtom i petom dijalogu. Velik udio u raspravi pripao je pitanju jesu li između nastanka i blaženstva anđela postojali neki razvojni stupnjevi tzv. »morule«, a to znači da je Dragišić u petom dijalogu u pojedinostima razglabao »ideju razvoja«, dakako primjereno svom spekulativnom predmetu. Zatim slijedi velika tema o grijehu anđela. Dragišićev pristup koji odjelito raspravlja o zločinu i o kazni, prvo »de culpa malorum« a potom »de poena malorum«, čak i time da je u kazalu istaknuto kako je to jedini Dragišićev dijalog dvodijelnog ustroja, Čavar transformira u trijadu: grešnost, krivnja i kazna. U najosjetljivijoj temi o grešnosti on prikazuje gledišta Tome Akvinskoga i Duns Scota, te izvorno Dragišićevo tumačenje. Napokon, istraživanje odnosa anđela prema stvorovima i prema čovjeku objedinjuje pitanja pokrenuta u osmom Dragišićevu dijalogu.

Sadržaj Čavarove disertacije, uspoređen s kazalima Dragišićevih dijaloga o anđelima, upozorava kako se ne smije niti previdjeti značaj niti podcijeniti domete Dragišićeve angelologije, iako su to dosad mnogi uradili. U raspravi o anđeoskom govoru (*modus loquendi*) treba prepoznati onovremenu filozofiju jezika. U doumljivanju što je »amor naturalis« treba prepoznati filozofiju ljubavi s kraja 15. stoljeća. U žestokim rasprama između tomista i skotista o umu i volji moguće je otkriti i Dragišićevu filozofiju slobode koja je prognanika iz Bosne i prognanika iz Firence trajno zaokupljala u danima dubrovačkog prognaništva. Bez zavaravanja, ono što vrijedi za anđela, vrijedi po analogiji i za čovjeka: jezik, ljubav, sloboda.

Usporedba Dragišićeve knjige i njezine teološke obrade u Čavarovoj disertaciji otkriva važnu iznimku. Deveti dijalog Dragišićeve angelologije, posvećen kretanju anđela, svojevrsna je »kozmiologija anđeoskog svijeta« i zato je u sustavnom istraživanju angelologije, kojemu je Čavar prionuo, i mogao izostati. Na početku devete knjige Dragišić je uzevši prvi put riječ u dijalogu odredio predmet dijaloga:

»Počnimo raspravljati o samom trajanju anđela, potom o mjestu i kretanju.«¹²

Pa su, kako je vidljivo u kazalu devete knjige,¹³ mladi plemići s Dragišićem raspravljali o vječnosti kao načinu trajanja, o tome je li vrijeme neprekidnina (*continuum*) ili prekidnina (*discretum*), o tome mogu li se anđeli kretati s mjesta na mjesto neprekinutim kretanjem (*motu continuo*) i je li moguće da anđeo iz krajnosti u krajnost prijeđe ne prolazeći sredinom (*de extremo in extremum non transeundo per medium*). A to su zacijelo pitanja koja kako pretpostavljaju tako i razotkrivaju izgrađenu prirodnu filozofiju.

Nakon što je Stjepan Zimmermann 1923. godine, prema vlastitoj, mora se priznati točnoj ocjeni, izradio »upravo neznatan prilog« o Dragišićevu spekulativnom umu, a Carlo Dionisotti 1961. godine prvi opširnije prikazao problematiku i domete Dragišićeva glavnog djela *De natura ange-*

lica,¹⁴ Čavar je poduzeo prvo *sustavno teološko* istraživanje Dragišićeve angelologije. Ono zaprema 170 stranica u njegovoj doktorskoj disertaciji. Zato valja priželjkivati da pisac objelodani i *teološki* dio svoje disertacije, kako na talijanskom tako i na hrvatskom jeziku. Valja pisca poticati da se odluči na taj, za vrednovanje hrvatske filozofske i teološke baštine dragocjen korak.

Na kraju svoje disertacije Čavar je priložio važan dodatak »Cenni sulle fonti di Salviani« koji sadrži abecedni popis filozofa i teologa na koje se Dragišić pozivao u svojoj angelologiji.¹⁵ Taj prilog nudi *kvantitativne* odgovore na pitanje: Koje je autore Dragišić osobito cijenio, odnosno za djelima kojih pisaca je najčešće posizao u svojim angelološkim razmatranjima? Čavar je u popis uvrstio samo one pisce na koje se Dragišić pozvao bar dva puta, ali nije razradio na koja se njihova djela Dragišić pozivao. Uz svako je ime naveo učestalost s kojom se ono pojavljuje u Dragišićevu djelu *De natura angelica*. Među izvorima po učestalosti prednjači Aristotel s 220 poziva, dok frekvencija uz Platonovo ime iznosi 27. Jedini književni izvor koji se približio Aristotelovoj frekvenciji Sveto je Pismo s 200 poziva. Među crkvenim ocima prednjači Augustin s 168 poziva, slijedi ga Grgur Veliki sa 40 poziva, dok su drugi pisci iz otčakoga razdoblja zastupljeni s vrlo malim učestalostima (Ambrozije 4, Anselmo 16, Grgur Nazijanski 3, Origen 10). Među arapskim piscima prvenstvo je pripalo Aviceni s 21 pozivom, iza njega slijedi Averoes sa 17 poziva i Avicbron s 2 poziva. Od skolastičkih prvaka najučestaliji je Toma Akvinski s 96 poziva, uz njega je Duns Scot sa 75 poziva, dok je Bonaventura zastupljen s tek 6 poziva. Renesansni suvremenici Jurja Dragišića zastupljeni su samo s dva najznatnija imena: Marsilio Ficino s 4 poziva i Giovanni Pico della Mirandola s 2 poziva. Već ovaj sažeti prikaz Čavarova abecedara Dragišićevih filozofskih i teoloških izvora pokazuje kako su ovakvi prilozi u istraživanjima hrvatske filozofske baštine rječit i poželjno pomagalo pri zaključivanju o duhovnom usmjerenju proučavana hrvatskog filozofa. Za konačnu ocjenu o odnosu nekog hrvatskog umnika prema filozofskom i teološkom naslijeđu nužne su, dakako, i *kvalitativne* raščlambe.

Tri dubrovačka razdoblja Jurja Dragišića u znanstvenoj obradi Zdravka Šundrice

Drugi prinos, doslije posve nezapažen među hrvatskim istraživačima renesansne filozofije, opsežna je studija »Đuro Dragišić i Dubrovnik« koju je

¹² Georgeus Benignus, *De natura caelestium spirituum quos angelos vocamus*, f. o7vb: »Incipiamus ergo de ipsa Angelorum duratione tractare. Deinde de loco et motu.«

¹³ »Capita Noni Libri.«, u Georgeus Benignus, *De natura caelestium spirituum quos angelos vocamus*, f. o7va-o7vb.

¹⁴ Usp. Stjepan Zimmerman, »Juraj Dragišić (Georgius Benignus de Salvianis) kao filozof

humanizma.«, *Rad JAZU* 227 (1923), pp. 59–79, na pp. 76–77; Carlo Dionisotti, »Umanisti dimenticati?«, *Italia medioevale e umanistica* 4 (1961), pp. 289–321, na pp. 294–317.

¹⁵ »Cenni sulle fonti di Salviani«, u: Čavar, *La vita, le opere e la dottrina sugli angeli del P. M^o Giorgio Benigno Salviani, OFMConv. (Juraj Dragišić, † 1520)* (Roma: Seraphicum, 1972), pp. 228–229.

1982. godine u časopisu *Dubrovnik* objavio nedavno preminuli arhivist i paleograf dr. Zdravko Šundrica (Oskorušno na Pelješcu, 18. 1. 1915. – Dubrovnik, 12. 11. 1995.), dugogodišnji djelatnik Historijskoga arhiva u Dubrovniku koji je do odlaska u mirovinu 1979. godine bio zadužen za najvrijedniju arhivsku građu – arhiv Dubrovačke Republike. Djelujući na izvoru, Šundrica je upotrijebio svoje veliko iskustvo kako bi sustavno prošao kroz arhivske nizove, te ustanovio koji se dokumenti iz druge polovice 15. stoljeća tiču Jurja Dragišića. I doista, kako to nepobitno očituju bilješke uz Šundričin članak, on je temeljito pretražio nizove *Consilium rogatorum*, *Consilium minus*, *Litterae et commisiones*, *Acta Sanctae Mariae Maioris*, *Diversa notariae*, *Debita notariae*, *Liber dotium* i *Testamenta notariae*, u vremenskom rasponu od 1462. do 1523. godine. Trud mu se isplatio jer je u uvodu svoga članka »Đuro Dragišić i Dubrovnik« najavio da »novopronađeni dubrovački dokumenti znatno proširuju« Dragišićeve veze s Dubrovnikom,¹⁶ dok je u zaključku, i to s pravom, ocijenio da dubrovački »dokumenti u mnogome dopunjuju i ispravljaju dosadašnja znanja o Dragišićeim odnosima s Dubrovnikom, a i otkrivaju neke nove činjenice u njegovoj biografiji«. ¹⁷ Da bi isključio bilo kakvu dvojbu o tomu što su glavna dostignuća njegova istraživanja, Šundrica je na završetku članka pobrojio novosti iz dubrovačkih arhivskih spisa:

- »– točno vrijeme Dragišićeva hodočašća u Sv. Zemlju – ljeto 1487. god.;
- vrijeme povratka s hodočašća i dolaska u Dubrovnik s rukom Sv. Ivana Krstitelja – rujan-listopad 1487. god., kao i čitav tok spora koji je oko toga nastao;
- dosad nepoznati posjet Dragišića svojoj Srebrenici – 1491. godine;
- tok događaja u pitanju generalnog vikara dubrovačkog nadbiskupa, na koji položaj je dubrovačka vlada htjela postaviti Dragišića;
- Dragišićeva propovjednička djelatnost u Dubrovniku;
- vrijeme Dragišićeva odlaska iz Dubrovnika u Rim – druga polovica mjeseca svibnja 1500. godine.«¹⁸

Time je Šundrica bitno suzio popis otvorenih pitanja o Dragišićevu životopisu.

Prikupljenu građu o Dragišiću Šundrica je izložio po kronološkom načelu. Zato je prvo dokazao da je »Dragišićev dječjački boravak u Dubrovniku – povijesna zabluda«, kako je istaknuo u naslovu prvoga poglavlja svoje studije. Preveo je i pomno raščlanio ključni autobiografski odlomak iz predgovora Dragišićeve angelologije,¹⁹ te pokazao da ga je dubrovački dominikanac historiograf Serafin Marija Cerva pogrešno protumačio. U pogrešnu tumačenju istoga odlomka Cervu je slijedio i književni povjesničar Francesco Maria Appendini. Sebastijan Dolci nije uputio na izvor na temelju kojega je ustvrdio da je Dragišić »uvijek sebe nazivao Dubrovčaninom«. Premda se u različitim razdobljima svoga života različito predstavljao na naslovnicaama svojih djela (*de Salviatis*, *Salviatus*, *Argentinensis*, *Macedo*, *Placidus*), Dragišić nije, koliko je dosad poznato, nigdje uza svoje ime stavio pridjev *Raguseus*.

Cervino obrazloženje zaslužuje važnu napomenu metodološkog značaja. Da bi u svoju *Bibliothecu Ragusinu* uvrstio Dragišića, on se potrudio obrazložiti po kojem je mjerilu Dragišića uvrstio među Dubrovčane:

»I nije, osim Dubrovnika, poznavao drugu domovinu pa ga je stoga s pravom, kako mu je bila i želja, trebalo pribrojiti dubrovačkim građanima i unijeti u ovu knjigu.«²⁰

To znači da Cerva, a on o Dragišiću piše 1740. godine u drugom svesku svoga dubrovačkog biografskog leksikona,²¹ u učiteljskom, propovjedničkom i spisateljskom djelovanju Jurja Dragišića u dubrovačkoj sredini nije pronašao *dostatni razlog* za uvrštenje Dragišića u svoju zbirku dubrovačkih pisaca. Nezadovoljan Cervinim mjerilom, Šundrica je donekle drukčiji pristup iskazao stavom:

»I nije bitno što nije bio Dubrovčanin, on je svojim djelom *De natura angelica*, u kojem tako zanosno govori o Dubrovniku i Dubrovčanima, i pisanjem obrane Savonarole 'i na poticaj grada Dubrovnika', zaista, u tadašnjem svijetu, pronio slavu Dubrovnika više negoli ijedan pravi Dubrovčanin.«²²

Je li time Šundrica kao mjerilo u razvoju neke hrvatske filozofske i teološke sredine ponudio »zanosni govor« o toj sredini koji prerasta u »pronošenje slave« ili doprinos njezinu ugledu u svjetskim razmjerima, razumijevajući ga kao izravni iskaz domoljublja? A što da Dragišić nije zanosno govorio o Dubrovniku, a što da je Dragišić propustio spomenuti Dubrovnik u svojim djelima? Nažalost, čak ni za Šundricu *upravo stvaralaštvo* humanista, filozofa i teologa Jurja Dragišića, promotreno u svojoj ukupnosti kao *obogaćenje* duhovnoga i kulturnoga života jednog hrvatskog grada, nije *prvotno mjerilo* da bi se ustanovilo tko ulazi u povijest hrvatske kulture, u povijest filozofije u Hrvata, u povijest teologije u Hrvata. Je li istraživačima danas napokon jasno koga uvrstiti u povijest dubrovačkog filozofskog i teološkog kruga i, analogno tomu, koga uvrstiti u hrvatsku filozofsku i teološku baštinu? Juraj Dragišić izvrstan je primjer da bi se rastumačilo kako zaslužni Dubrovčanin nije samo onaj tko je rođen u Dubrovniku pa se proslavio u rodnom gradu ili češće u svijetu, nego i onaj tko je rođen drugdje ali je u Dubrovniku i iz Dubrovnika bio protagonist europske vrijednosti a da pritom nije bio podanik Republike. Juraj Dragišić rođen je u Srebrenici, osnovni teološki studij završio je u Ferrari i Bologni, usavršavao se u Parizu i Oxfordu, profesorom teologije bio u Urbinu i Firenci, potkraj života djelovao kao

¹⁶ Zdravko Šundrica, »Đuro Dragišić i Dubrovnik«, *Dubrovnik* 25 (1982), br. 4, pp. 11–41, na p. 11.

¹⁷ Šundrica, »Đuro Dragišić i Dubrovnik«, na p. 34.

¹⁸ L. c.

¹⁹ »Prohoemium«, u: Georgeus Benignus, *De natura caelestium spirituum quos angelos vocamus* (Florentiae, [Bartholomaeus de Libris], 1499), f. a1rb.

²⁰ Seraphinus Maria Cerva, *Bibliotheca Ragusina in qua Ragusini scriptores eorumque gesta et scripta recensentur*, Tomus alter et tertius, editionem principem curavit et prooemium conscripsit Stephanus Krasić (Zagrabiae:

Academia scientiarum et artium Slavorum meridionalium, 1977), priredio Stjepan Krasić, na pp. 98–99: »... neque enim aliam praeter Ragusium patriam novit adeoque Ragusinis civibus, ut ipsi in optatis erat, merito accensendus et in hoc album referendus mihi visus est.«; Šundrica, »Đuro Dragišić i Dubrovnik«, p. 12.

²¹ Vidi naslovnici drugoga sveska u Cerva, *Bibliotheca Ragusina*, Tomus alter et tertius (Zagrabiae, 1977), p. 1: »Bibliotheca Ragusina / in qua Ragusini scriptores eorumque gesta / et scripta recensentur / a / fratre Seraphino Maria Cerva Ragusino Ordinis / Praedicatorum / Tomus alter / Ragusii / Anno Salutis / MDCCXL / F–I«.

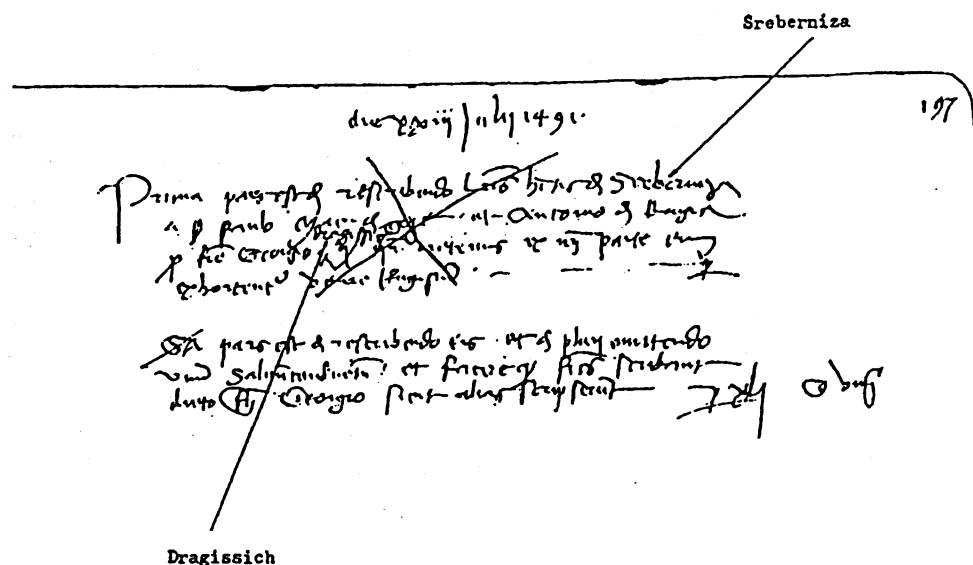
²² Šundrica, »Đuro Dragišić i Dubrovnik«, p. 34.

teolog i koncilski stručnjak u Rimu, ali se najplodnije razdoblje njegova pisanja poklapa s petogodišnjim boravkom u Dubrovniku (1496–1500.) kamo se sklonio kao prognanik iz Firence. U Dubrovniku je napisao obranu Girolama Savonarole kao vjerodostojnog proroka renesansne Firence, glavno teološko djelo *De natura angelica* u obliku razgovora s 33 mlada dubrovačka plemića u dubrovačkoj prvostolnici, nadgrobni govor za Junija Đurđevića, oca »svoga neumornog učenika Šiška«, i pripremio udžbenik logike *Artis dialecticae praecepta vetera ac nova*. Sve što je napisao u Dubrovniku uspio je tiskati u inozemstvu! Rasterećen od crkvenih dužnosti i ambicija, u Dubrovniku je napokon postao piscem koji svoje rukopise odmah i redovito predaje u tisk. Zahvaljujući Dragišićevu spisateljskom erosu za trećega boravka u Dubrovniku, hrvatska je baština bogatija za tri inkunabule. Zbog duhovnoga ozračja koje je ostvario u Dubrovniku, zbog spisa koje je iz Dubrovnika poslao u prvotisak – o hrvatskom franjevcu iz Srebrenice i prognaniku iz Firence opravdano je govoriti kao o zaslužnom Dubrovčaninu. Isto mjerilo koje se na zalasku 15. stoljeća može primijeniti da bi se ustanovilo tko je zaslužni dubrovački humanist, filozof i teolog, treba po analogiji primijeniti da bi se ustanovilo tko je hrvatski filozof ili, ako nije hrvatskoga podrijetla, filozof zaslužan za razvoj hrvatske filozofske sredine. *Mjerilo stvaralaštva* prvi je, premda implicitno, primijenio benediktinac Mavro Orbini kad je u djelu *Il Regno de gli Slavi* (1601) među »glasovite književnike« (*huomini famosi in lettere*) u gradu Dubrovniku uvrstio Jurja Dragišića malobraćanina, ističući njegovu učenost i tiskana teološka djela.²³

Glavninu svoje studije posvetio je Šundrica trima boravcima Jurja Dragišića u Dubrovniku. Prva dva boravka tijesno su povezana uz dospjeće i ostanak relikvije lijeve ruke Sv. Ivana Krstitelja među Dubrovčanima. Za vrijeme prvoga boravka u listopadu 1487. godine odigrao se zaplet, a za vrijeme drugoga 1491. godine zbio se rasplet religiozno-političkoga prijepora u kojemu su sudjelovali Dubrovnik, Firenca, papa, sultan i Dragišić. Dubrovnik nije htio Firenci predati Pretečinu relikviju i uspio ju je, unatoč pritiscima i prijetnjama, zadržati u moćniku svoje prvostolnice. Dragišić je, prolazeći kroz Dubrovnik, dvojici dubrovačkih plemića dao relikviju, a spor je izbio oko pitanja je li on njima tada relikviju povjerio na čuvanje ili im je nju poklonio. Tragom pisanih izvora, od odluke Malog vijeća do odluke Senata, od diplomatskih pisama do konačnog notarskog utanačenja, Šundrica je minuciozno rekonstruirao tijek spora u razdoblju 1487–1491.²⁴ Osim religiozno-političke dimenzije prijepora, koja crkvenom povjesničaru može poslužiti da protumači značenje relikvija u životu renesansnoga grada, u službenim se zapisima nalaze i podaci koji obogaćuju naše spoznaje o Dragišićevu putu kroz hrvatske krajeve: boravak u Srebrenici 1491. godine i treći boravak u Dubrovniku u razdoblju 1496–1500.

Šundrica je pronašao dvije odluke Vijeća umoljenih koje nedvojbeno potvrđuju da je u lipnju i srpnju 1491. godine Dragišić bio u Bosni, dapače tijekom srpnja u rodnoj Srebrenici, te da je upravo za boravka u Srebrenici bio pozvan u Dubrovnik. Prvom su odlukom dubrovački vijećnici 21. lipnja 1491. zaključili da se poruka »za brata Jurja« priloži uputi za dubrovačkog izaslanika Dživa Restića. Drugi zapis, s nadnevkom 23. srpnja 1491., sadrži odluku da se Dragišiću pošalje *salvum conductum*, odluku koja je donijeta

nakon što prvi prijedlog da se Dragišiću uputi službeni poziv da posjeti Dubrovnik, premda zapisan, nije stavljen na glasovanje.²⁵ Formulacija toga prijedloga (sl. 1) dragocjena nam je i zato jer izrijeком sadrži grafiju Dragišićeva hrvatskoga prezimena (*pro fratre Georgio Dragissich*) i hrvatski naziv Dragišićeva rodnog mjesta (*Sreberniza*).²⁶

Slika 1. Prvi prijedlog o kojem Vijeće umoljenih nije glasovalo 23. srpnja 1491. Rodno mjesto *Sreberniza* u prvom retku prijedloga i prezime *Dragissich* umetnuto iznad trećeg retka prijedloga. HAD, *Consilium Rogatorum* 26 (1489-1492), f. 197r.

Odluka kojom su dubrovačka vlastela popratila rješenje spora oko relikvije razjašnjava zašto je nakon progona iz Firence 1495. godine Dragišić odabrao Dubrovnik za mjesto svoga prognaništva. Senat je 18. kolovoza 1491. godine odlučio da će Dragišiću doživotno svake godine isplaćivati nagradu od 30 dukata. Ako je tako bilo utanačeno u trenutku rješenja višegodišnjeg, za Republiku neugodnog prijedora i ako je ta odredba još uvijek vrijedila, Dragišić je, unatoč ranijim sporenjima, mogao očekivati dobar prijam u Dubrovniku.

²³ Mavro Orbini Rauseo, *Il Regno de gli Slavi* (In Pesaro: Appresso Girolamo Concordia, 1601), p. 197: »Et Giorgio Benigno Minorita, che fù assai dotto, & lasciò certe sue opere nella sacra Theologia stampate.« Vidi i rubnu oznaku uz ovu rečenicu, kao i kazalo Orbinijeva djela.

²⁴ Vidi zaključni opis »kako su događaji mogli teći« u Šundrica, »Đuro Dragišić i Dubrovnik«, pp. 22-23.

²⁵ HAD, *Consilium Rogatorum* 26 (1489-1492), f. 197r.

²⁶ Vidi bilješke 38 i 39 u: Šundrica, »Đuro Dragišić i Dubrovnik«, p. 37.

Šundrica je pronašao obilje podataka koji se tiču trećeg Dragišićeva boravka u Dubrovniku, te je Dragišića prikazao kao nesuđena genralnog vikara dubrovačke nadbiskupije, govornika, pisca obrane u prilog Girolama Savonarole i tvorca neponovljive atmosfere u humanističkom Dubrovniku. Iskusni arhivist uspio je do u tančine rasvijetliti otvoreno pitanje o tome je li Dragišić obnašao službu vikara dubrovačke nadbiskupije i ako nije, zašto je nije obnašao kad ga je Senat prihvatio u toj službi. Taj je prijemor proizveo obilne pisane tragove iz kojih se o Dragišiću može doznati mnogo više negoli bi spadalo na sâm predmet spora.

Dok je pisao o Dragišićevoj obrani Savonarole, Šundrici se potkrala omaška kad je ustvrdio: »Bez sumnje, na ovu je obranu mislio glasoviti Marsilio Ficino († 1499)...²⁷ u svojoj znamenitoj pohvali Jurja Dragišića zbog upućenosti u platonsku filozofiju. Ovdje, istine radi, valja upozoriti da je Ficino tu pohvalu objavio u djelu *De triplici vita* 1489. godine, dakle osam godina prije nego je Dragišić napisao obranu u prilog Girolama Savonarole kao vjerodostojnoga proroka renesansne Firence.²⁸

Šundrica je objavio i podatak koji baca novo svjetlo na Dragišićeve odnose s rodbinom iz rodne Srebrenice. Za vrijeme trećega Dragišićeva boravka u Dubrovniku boravio je ondje jedan bliski rođak omiljenoga učitelja dubrovačke mladeži te se u Dubrovniku i oženio. »Radić Tvrtković iz Srebrenice nastanjen u Dubrovniku, nećak učitelja Jurja Dragišića iz Srebrenice«, sklopio je ženidbeni ugovor 17. svibnja 1498.²⁹

Prezime Dragišić i toponim Srebrenica u odlukama dubrovačkih vijećnika

Posredni učinak Šundričine potrage za pisanim dokazima Dragišićeva djelovanja u Dubrovniku ili Dragišićevih odnošaja s dubrovačkim vlastima, učinak na koji Šundrica nije upozorio čitatelja a na koji ovdje želim svratiti pozornost istraživačima hrvatske kulturne baštine, iscrpna je dokumentacija o grafijama Dragišićeva prezimena u dubrovačkim arhivskim dokumentima krajem 15. stoljeća, točnije od 1491. do 1498. godine. Službeni su dubrovački pisari potkraj 15. stoljeća prezime Dragišić, općenito a ne samo kad se odnosilo na osobu Jurja Dragišića, zapisivali u četiri različite grafije: *Dragissich*, *Dragisich*, *Draghissich*, *Draghiscich*, a dvije posljednje među njima u suvremenoj transkripciji mogu glasiti samo i jedino *Dragišić* (sl. 2).³⁰ Nažalost, dubrovački biografi iz 18. stoljeća, a prije svih Cerva i Dolci, nisu, čini se, poznavali ta grafijska rješenja, ali su znali da je Jakov Lukarević u svom dubrovačkom ljetopisu *Copioso ristretto de gli Annali di Rausa* (1605) Dragišića nazvao »Giorgio Dobrotich di Srebarniza«.³¹ Da su pročuli izvore, čitava zbrka s napametnim slavenizacijama *Dobrotić* i *Dobretić* Dragišićeva latinskoga prezimena *Benignus* mogla se izbjeći.³²

Slika 2. Zapis Dragišićeva prezimena u odluci Vijeća umoljenih 18. kolovoza 1491.: snimak s uvećanjem 4:1. HAD, *Consilium Rogatorum* 26 (1489-1492), f. 201v.

Nad tim je zapisima još primijetiti da su pisari u kratkom vremenskom razdoblju, za Dragišićeva trećega dubrovačkoga boravka (1496–1500), na različite načine predstavljali istu osobu: najčešće »magister Georgius de Argentina«, šest puta »magister Georgius de Sreberniza«, dva puta »magister Georgius Benignus«, ali samo jednom »frater Georgius Dragissich«, i to u odluci kojom se Dragišiću ukida godišnja nagrada utanačena 1491. radi rješenja spora oko Pretečine relikvije.³³ Ta šarolikost, ako se ne uoči i zatim razumije kao ustaljena pisarska praksa, može istraživača povesti prema pogrešnim zaključcima. Zato ovdje i upozoravam na tu pojavu, ali ujedno želim na par primjera razjasniti kako se ona može plodno upotrijebiti u tumačenjima odlukâ dubrovačke vlastele. Što nam, primjerice, ti podaci otkrivaju o Dragišiću učitelju dubrovačke mladeži, a što o njegovu rodnom mjestu?

Promotrene zajedno, u skupu, odluke dubrovačkih vijećnika opsežno govore o Dragišiću kao učitelju dubrovačke mladeži. Dok je tijekom spora oko relikvije Pretečine ruke Dragišić u službenim zapisnicima dubrovačkih vijećnika redovito predstavljan kao »frater Georgius«, za trećeg boravka u Dubrovniku on je od početka i uz jednu jedinu iznimku zabilježen kao »magister Georgius«. Kako protumačiti tu promjenu? I prilikom ranijega boravka u Dubrovniku bio je franjevac Dragišić i doktor teologije, i profesor teologije i filozofije, ali je u sporu oko Pretečine relikvije dostatno bilo istaknuti da je redovnik. Ovoga puta Dubrovčani su očekivali i postigli da Dragišić bude učiteljem njihove mladeži, prvim učiteljem koji je u arhivskim spisima poimence zabilježen nakon učiteljevanja Filipa de Diversisa. A ta je činjenica prošla nezapaženo u prikazima dubrovačkoga školstva. Primjerice, Vicko Adamović koji je, oslanjajući se dobrim dijelom na *Notizie* Francesca Marije Appendinija, povijesti dubrovačkoga školstva u 15. stoljeću posvetio posebno poglavlje, pisao je o učiteljevanju Filipa de Diversisa u prvoj polovici 15. stoljeća (do 1444. godine), a zatim i o nizu talijanskih učitelja kroz 16. stoljeće, a da se nije zapitao je li tko učiteljevao u Dubrovniku u drugoj polovici 15. stoljeća.³⁴ Dragišića, kojega i on naziva »Gjuro Dobrotić«, Adamović je svrstao »kao najprvoga« među naše uče-

²⁷ Šundrica, »Đuro Dragišić i Dubrovnik«, p. 27.

²⁸ Usp. Martinović, »Humanist, filozof i teolog Juraj Dragišić«, na p. 217.

²⁹ HAD, *Liber dotium* 10 (1497–1506), »Die xvii maij 1498«, f. 16r: »Ego Radiz Tevertchovich de Sreberniza habitator Ragusii nepos magistri Georgii Benigni de Sreberniza ordinis minorum ...« Usp. Šundrica, »Đuro Dragišić i Dubrovnik«, u bilješci 19 na str. 36.

³⁰ Usp. osobito bilješku 19 u: Šundrica, »Đuro Dragišić i Dubrovnik«, na p. 36.

³¹ Usp. Giacomo di Pietro Luccari, *Copioso ristretto de gli Annali di Rausa* (In Venetia: Ad instantia di Antonio Leonardi, 1605), na p. 139 uz rubni podnaslov »Multi personaggi nobili di Bosna vengono in Rausa.«; Seraphinus Maria Cerva, *Bibliotheca Ragusina*, Tomus alter (Ragusii, 1740; Zagrabiae 1977),

p. 99; Giacomo di Pietro Luccari, *Copioso ristretto degli Annali di Ragusa* (Ragusa: Nella Stamperia Pubblica presso Andrea Trevisan, 1790), p. 232, izdanje bez rubnih podnaslova.

³² I nakon studije Zdravka Šundrice u najnovijim je izdanjima opstalo to neutemeljeno »prijevodno rješenje« Dobrotić ili Dobretić. Usp. Erna Banić-Pajnić, *Duhovno-povijesna raskršća: Poruke renesansne filozofije* (Zagreb: HFD, 1991), na p. 251: »Postoje različiti stavovi o tome kako bi trebala glasiti hrvatska verzija Benignusova prezimena.«

³³ Vidi bilješke 50–94 u: Šundrica, »Đuro Dragišić i Dubrovnik«, p. 38–41.

³⁴ Vicko Adamović, *Gragja za istoriju dubrovačke pedagogije* (Zagreb: Naklada Hrvatskoga pedagog.-književnoga sбора, 1885), o Diversisu na p. 21, a o nizu talijanskih učitelja kroz 16. stoljeće na pp. 28–30.

njake koji su se »javili kao radnici na inostranskom školama«, ³⁵ premda je znao i za Dragišićev boravak u Dubrovniku:

»Kad se je pako u Dubrovnik povratio, slijedio je svoje učiteljsko zvanje na veliku njegovu diku i na korist gradjanstva tako, da radi mnoštva puka, što se kupilo da sluša njegovu svijesnu riječ, morao je podučavati u stolnoj crkvi.« ³⁶

Pisac povijesti dubrovačkoga školstva očito je ovdje pobrkao dvije Dragišićeve službe: propovjedničku i učiteljsku. Iako je s ushitom pisao o privlačnosti Dragišićeve riječi, Adamović nije Dragišića ubrojio među dubrovačke učitelje u razdoblju nakon Filipa de Diversisa.

Podaci koje je Šundrica prikupio sadrže i dvije izravne potvrde o učiteljevanju Jurja Dragišića u Dubrovniku. Pišući dubrovačkom nadbiskupu u Rim neposredno nakon Uskrsa, dne 9. travnja 1496., Senat je svoju odluku da prihvaća Dragišića za generalnog vikara dubrovačke nadbiskupije obrazložio tvrdnjom da je »časni učitelj Juraj iz Srebrenice, malobraćanin, najvrsniji profesor Svetoga pisma ove prošle četrdesetnice neprekidno vrlo elegantno predavao i propovijedao ne samo braći našega samostana nego i čitavom gradu«. ³⁷ Na početku svoje angelologije Dragišić je zapisao da je »o višnjim duhovima i ovdje i ranije u Firenci propovijedao, predavao i pisao«, a kako je Šundrica propustio navesti gdje se taj važan odlomak nalazi, pridodajem da je Dragišić to zapisao kad je izlagao sadržaj svoje knjige u odsječku »Argumentum operis«. ³⁸ Uz ova dva izravna spomena, tijekom prve godine Dragišićeva trećeg boravka u Dubrovniku ali i kasnije s iznenađujućom se gustoćom nižu odluke dubrovačkih vijećnika o plaći, o stanovanju u sjedištu nadbiskupije za vrijeme izbjivanja nadbiskupa izvan Dubrovnika, o zgradi koju je dubrovačka vlada unajmila da bi Dragišiću poslužila za stanovanje ali, opravdano je pretpostaviti, i za predavanje ili o naknadi u žitu dubrovačkim franjevcima jer izdržavaju Dragišića, odluke koje sve neizravno potvrđuju koliko je vlasteli bilo stalo da se »magister Georgius« može posvetiti učiteljskoj službi. Odlukama koje je Šundrica pronašao i prikazao treba još pridodati Dragišićev odnos prema najboljem učeniku Šišku Đurđeviću. ³⁹

Uparene i vezane uz spominjanje Dragišićeve osobe, oznake »de Argentina« i »de Sreberniza« u dubrovačkim arhivskim spisima iz razdoblja 1496–1500. otkrivaju Dragišićovo mjesto rođenja na latinskom i, što je još važnije, potvrđuju kako se ono zvalo *na hrvatskom*: Srebrenica. Kad su istraživači dosad zaključivali da je Dragišić rođen u Srebrenici, iznosili su ova četiri razloga:

1. Latinski izričaj »Argentina totoque Ilirico a Turcis occupato« iz autobiografskog odlomka u predgovoru *De natura angelica* može se razumjeti kao »Srebrenica sa cijelim Ilirikom«, premda ostaje dvojba nije li Dragišić u tom odlomku pomišljao na cijelu Bosnu a ne samo na rodno mjesto.
2. Rečenica da je Dragišićeva *patria* nazvana *Argentina* »po velikom rudniku srebra«, a koja se nalazi u šestom poglavlju sedme knjige Dragišićeve angelologije, očito cilja na toponim Srebrenicu.
3. Latinski izričaj »de burgo qui dicitur Argentina in Provincia Bosnae« u Abateovim registama franjevačkoga reda za razdoblje 1488–1494. izričito potvrđuje da Dragišić potječe iz bosanskoga gradića po imenu *Argentina* koji onda valja prepoznati kao Srebrenicu.
4. Dragišić se kao *Argentiniensis* predstavio u *explicitu* posljednjega tiskanog djela *Artis dialectices praecepta vetera ac nova* (1520). ⁴⁰

Tim obrazloženjima valja sada pridodati i šest dubrovačkih dokumenata u razdoblju od travnja 1496. do svibnja 1500. koji, zbog uporabe hrvatskoga naziva za Srebrenicu, pitanje o Dragišićevu rodnom mjestu rješavaju s novom kakvoćom: na hrvatskom jeziku u zapisu »Sreberniza«.⁴¹ Ti arhivski podaci mogu izvršno poslužiti kadgod treba podastrijeti dokaze gdje je Dragišić rođen i kako se njegovo rodno mjesto nazivalo na hrvatskom. Čak ni Šundrica, koji je u Historijskom arhivu u Dubrovniku pronašao dokumente o Dragišićevu trećem dubrovačkom boravku, nije uočio da oni šest puta sadrže važnu pojedinost o hrvatskom nazivu Dragišićeva rodnog mjesta. Vjerojatno je pretpostavljao da je to pitanje već prije riješeno s dostatnom jasnoćom.

Zaključak

Izvadak iz doktorske disertacije *La vita, le opere e la dottrina sugli angeli del P. M^o Giorgio Benigno Salviati, OFMConv. (Juraj Dragišić, † 1520) (1972)* koju je Ferdinand Stipe Čavar obranio u području teologije na Seraphicumu

35

Adamović, *Gragja za istoriju dubrovačke pedagogije*, pp. 41–43.

36

Adamović, *Gragja za istoriju dubrovačke pedagogije*, p. 42.

37

HAD, *Lettere di Levante* XXVII.1/17 (1493–1568), f. 66r: »venerandus magister Georgius de Argentina ordinis minorum Sacrae paginae professor eminentissimus ... legit et predicavit«. Usp. Šundrica, »Đuro Dragišić i Dubrovnik«, p. 24, dok je u bilješki 51 na p. 38 izostala transkripcija latinskoga teksta i potpun naziv arhivskog niza.

38

»Argumentum operis«, u: Georgeus Benignus, *De natura caelestium spirituum quos angelos vocamus* (Florentiae, 1499), f. a2ra: »de supernis spiritibus et hic et alias Florentiae predicaveram, legeram, atque scripseram ...«.

39

Usp. Ivica Martinović, »Humanist, filozof i teolog Juraj Dragišić«, *Dubrovnik*, n.s., 6 (1995), br. 4, pp. 213–232, na pp. 224–225.

40

Da je Srebrenica rodno mjesto Jurja Dragišića usp. obrazloženja u kronološkom redoslijedu: Carlo Dionisotti, »Umanisti dimenticati?«, *Italia medioevale e umanistica* 4 (1961), pp. 289–321, na p. 306; Bazilije Pandžić, »Vida y obra de Jorge Dragišić: Un humanista, filosofo y teologo Croata en el Renacimiento Italiano«, *Studia Croatica* 11 (1970), vol. 38–39, pp. 114–131, na p. 115; Zvonimir Cornelius Šojat, *De voluntate hominis eiusque praeminentia et dominatione in anima secundum Georgium Dragišić (c. 1448–1520)* (Vicetiae: LIEF, 1972), pp. 27–28; Bazilije Pandžić, »Život i djela Jurja Dragišića (o. 1445–1520)«, *Dobri pastir* 26 (1976), pp.

3–27, na pp. 4; Ferdinand Stipe Čavar, *Giorgio Benigno Salviati, OFMConv. (Juraj Dragišić, c. 1444–1520): Profilo bio-bibliografico* (Roma: Tipografia »La Roccia«, 1977), p. 18; Ivica Martinović, »Humanist, filozof i teolog Juraj Dragišić«, *Dubrovnik*, n.s., 6 (1995), br. 4, pp. 213–232, na pp. 213 i 225. Vidi također kako se prevoditelj dvoumio prevodeći autobiografski ulomak iz Dragišićeva predgovora djelu *De natura angelica* u: *Bosanski franjevci*, priredio i predgovor napisao Marko Karamatić (Zagreb: Erasmus, 1994), p. 14: »Poslije okupacije Srebrenice (Bosna) i cijelog Ilirika od strane Turaka ja sam još kao dječčić istrnut iz ruku najokrutnijih neprijatelja u dosta nježnoj dobi otpremljen u Italiju.«

41

Ovdje, na temelju indicacija iz Šundričina članka i vlastite provjere, donosim točnu kolo-kaciju za svih šest dokumenata iz arhivskih nizova Historijskoga arhiva u Dubrovniku u kojima se uz Dragišićevo ime spominje njegovo rodno mjesto u obliku »de Sreberniza«:

1. *Consilium Minus* 25 (1493–1496), »26 Aprilis 1496«, f. 224r: »magistro Georgio de Sreberniza«;
2. *Consilium Rogatorum* 27 (1492–1496), »die xiiii maij 1496«, f. 256v: »de donando magistro Georgio de Sreberniza ordinis minorum.«;
3. *Consilium Rogatorum* 28 (1497–1501), »29 Aprilis 1497«, f. 27r: »de donando magistro Georgio de Sreberniza ordinis minorum«;
4. *Consilium Minus* 26 (1497–1500), »26 Septembri 1497«, f. 52v: »magister Georgius de Sreberniza«;
5. *Liber dotium* 10 (1497–1506), »Die xvii maij 1498«, f. 16r: »nepos magistri Georgii Benigni de Sreberniza ordinis minorum ...«;
6. *Consilium Minus* 26 (1497–1500), »viii maij 1500«, f. 273r: »de donando magistro Georgio de Sreberniza«.

u Rimu i studija »Đuro Dragišić i Dubrovnik« (1982) Zdravka Šundrice dva su vrijedna istraživačka prinos a hrvatskih istraživača o Jurju Dragišiću, a kako su u hrvatskoj sredini dosad bili prešućeni, zaslužuju »naknadni pogled«.

Čavar je u svojoj disertaciji predložio periodizaciju Dragišićeva života koja bi sadržavala pet razdoblja i točno lučila što je Dragišić dobio za redovitoga školovanja u Ferrari i Bologni, a što kao mladi svećenik u Rimu u blizini kardinala Bessariona. Kritički je utvrdio novu bibliografiju Jurja Dragišića: 7 tiskanih djela, 12 rukopisa i 4 izgubljena djela. Uz to je Čavar u svojoj disertaciji poduzeo prvo *sustavno teološko* istraživanje Dragišićeva glavnog teološkog djela *De natura angelica*.

Dubrovački arhivski izvori o Jurju Dragišiću s kraja 15. stoljeća iz Arhiva Dubrovačke republike, na pohrani u Historijskom arhivu u Dubrovniku, svoga su prvoga a nadarenog tumača pronašli u pok. arhivistu Zdravku Šundrici. On je iscrpno istražio sva tri boravka Jurja Dragišića u Dubrovniku, otkrio Dragišićev posjet Srebrenici 1491. godine, opisao prijem oko Pretečine relikvije i rastumačio zašto i kako Dragišić nije postao generalnim vikarom dubrovačke nadbiskupije. Time je bitno suzio popis otvorenih pitanja iz Dragišićeva životopisa. Dva pitanja i nadalje ostaju otvorenima:

1. točno razdoblje i narav Dragišićeva teološkog usavršavanja u Parizu i Oxfordu;
2. Dragišićeva korespondencija.

Prikaz Čavarova i Šundričina istraživanja potaknuo me na dodatna razmatranja o Dragišićevu životu i djelu. Raspravio sam pitanje je li Dragišić za dubrovačkoga prognaništva (1496–1500.) napisao i »peto« djelo kojemu je predmet čudoređe i građanska vladavina i obrazložio svoj stav da ga je, prema sadašnjim spoznajama, Dragišić namjeravao napisati, ali nema izravne potvrde da ga je i napisao. Ujedno sam, sukladno izričaju koji je sam Dragišić upotrijebio u predgovoru djela *De natura angelica*, obrazložio da bi to pripremano djelo trebalo u Dragišićevoj bibliografiji nasloviti [*Opus*] *de rebus moralibus, atque ad civile regimen pertinentibus*. Usporedivši sadržaj teološkog dijela Čavarove disertacije s kazalima devet Dragišićevih dijaloga u angelološkoj sumi *De natura angelica* zaključio sam da je deveti Dragišićev dijalog svojevrsna »kozmiologija andeoskoga svijeta« i istaknuo osnovne teme ovoga prirodno-filozofskog dijaloga. Pokušaji dubrovačkih biografa da Dragišića proglase Dubrovčaninom, premda nema niti jedne potvrde da se Dragišić predstavljao kao *Raguseus*, poslužili su mi za metodološku napomenu da pri procjeni pripadnosti filozofa i njegova djela nekoj kulturnoj sredini valja uključiti i *mjerilo stvaralaštva* u toj sredini, a ne samo *mjerilo porijekla* iz neke sredine. Napokon, upozorio sam na vrijedne posredne učinke Šundričinih nalaza u dokumentima Historijskog arhiva u Dubrovniku: različite grafije prezimena Dragišić u odlukama dubrovačkih vijećnika, ponavljanje naslova »magister« za trećega dubrovačkog boravka Jurja Dragišića i višestruki spomen toponima »Sreberniza« kao hrvatskoga naziva Dragišićeva rodnog mjesta.

Ovim sam se člankom suprotstavio bolnom prešućivanju vrijednih istraživačkih rezultata koje su Ferdinand Stipe Čavar i pok. Zdravko Šundrica polučili istražujući djelovanje i misao hrvatskog filozofa i teologa Jurja Dragišića iz Srebrenice. Jesam li pisao uzalud?

Ivica Martinović

Two Valuable Though Unnoticed Contributions on Juraj Dragišić by Croatian Scholars

The excerpt *Giorgio Benigno Salviati, OFMConv. (Juraj Dragišić, c. 1444–1520): Profilo bio-bibliografico* (Rome, 1977) by Ferdinand Stipe Ćavar, the historical part of his Ph.D. thesis in theology *La vita, le opere e la dottrina sugli angeli del P.M^o Giorgio Benigno Salviati, OFMConv. (Juraj Dragišić, d. 1520)* (1972), which Ćavar defended at the Seraphicum in Rome, and the research essay »Đuro Dragišić i Dubrovnik« (1982) by Zdravko Šundrica, represent two valuable research contributions on Juraj Dragišić by Croatian scholars. Since they have been neglected in Croatia so far, we feel they deserve a »second look«.

In his dissertation, Ćavar proposed a periodization of Dragišić's life in five periods, carefully distinguishing what Dragišić had learned in the course of his regular education in Ferrara and Bologna and what he learned as a young priest in Rome in the vicinity of Cardinal Bessarion. Ćavar also established a new critical bibliography of Dragišić's writings: 7 printed works, 12 manuscripts, and 4 lost texts. In addition, Ćavar undertook in his dissertation the first systematic theological study of Dragišić's main treatise *De natura angelica*.

On the basis of documents kept in the Historical Archives in Dubrovnik, Zdravko Šundrica made a detailed study of all three of Dragišić's visits to Dubrovnik, discovered information about Dragišić's visit to Srebrenica in 1491, described the dispute over St. John the Baptist's reliquary, and explained why Dragišić did not become the Vicar General of the Dubrovnik archdiocese. In this way, Šundrica greatly reduced the list of open problems concerning Dragišić's biography. But two questions remain open:

- (1) the precise time and nature of Dragišić's advanced theological studies in Paris and Oxford;
- (2) Dragišić's correspondence.

While studying Ćavar's and Šundrica's contributions, I was prompted to think a little more deeply about Dragišić's life and work. I therefore now present my view that, as far as we know, Dragišić intended – during his third stay in Dubrovnik (1496–1500) – to write his »fifth« treatise, [*Opus*] *de rebus moralibus, atque ad civile regimen pertinentibus*, but we have no direct confirmation that he ever wrote it. Comparing the contents of the theological part of Ćavar's dissertation with the indexes of Dragišić's nine dialogues in *De natura angelica*, I noted that the ninth dialogue was focused on natural philosophy. Finally, I note some valuable indirect effects of Šundrica's archival discoveries: different spellings of Dragišić's name, the title *magister* during his third stay in Dubrovnik, and the repeated references to the place name »Sreberniza« as the Croatian name of his native town.

P R I L O G

Kazalo disertacije Ferdinanda Stipe Čavara

ŽIVOT, DJELA I NAUK O ANĐELIMA
O. GIORGIA BENIGNA SALVIATIJA OFMConv.
(JURJA DRAGIŠIĆA, † 1520)

Predgovor	II
Opće kazalo	IV
Pokrate	VII
Bibliografija	VIII
POVIJESNI DIO	
I. POVIJESNI LIK O. GIORGIA SALVIATIJA	
1. Prve godine i redovničko školovanje	5
2. Profesor u Urbinu, Firenci i Pisi	13
3. Boravak u Dubrovniku i povratak u Italiju	22
4. Crkvene službe	27
II. KNJIŽEVNI LIK O. GIORGIA SALVIATIJA	31
1. Izdana djela	33
2. Neizdana djela	40
3. Izgubljena djela	56
DOKTRINALNI DIO	
III. ANĐELI U SEBI SAMIMA	
1. <i>Opstojnost anđela</i>	60
1.1. Filozofski motivi	60
2. <i>Sastav anđela</i>	70
2.1. Tjelesnost i povijesne prijašnje okolnosti	70
2.2. Anđeli su sastavljeni od metafizičke tvari	76
3. <i>Posebna raščlamba andeoske naravi</i>	86
3.1. Određenje naravi anđela i njihov broj	86
3.2. Razlika po vrsti i broju	88
3.3. Brojna umnoženost i vrsno jedinstvo	93
3.4. Andeo se razlikuje od duše	97
3.5. Besmrtnost	98
4. <i>Andeoski redovi</i>	102
4.1. Starješinstvo	102
4.2. Prvi među anđelima	109
IV. IZRAZITE SPOSOBNOSTI ANĐELA	
1. <i>Um i njegovi iskazi</i>	112
1.1. Andeoski um nije »ens subsistens«	112
1.2. Djelatni i mogući um	114
1.3. Andeo spoznaje sama sebe	118
1.4. Andeo spoznaje Boga	123
1.5. Andeo spoznaje druge stvari	124
1.6. Utjecaj stvari na andeoski um	129
1.7. Neki osobiti vidovi andeoske savjesti	134
2. <i>Volja</i>	137
2.1. Problem i neke posebnosti	137
2.2. Sloboda i njezina očitovanja	139
2.3. Ispravnost volje i njezina ovisnost o umu	142
2.4. Andeoska ljubav i njezini iskazi	147
3. <i>Andeoski govor</i>	149

V. ODNOS PREMA BOGU I PREMA SVIJETU

1. <i>Stvaranje anđela</i>	157
1.1. Kad su bili stvoreni	157
1.2. Njihovo početno stanje	162
1.3. Problem milosti	163
1.4. Anđeli su bili stvoreni u milosti	168
2. <i>Blaženstvo</i>	172
2.1. Problem i njegovo rješenje	172
2.2. »Morule«	177
3. <i>Griješ</i>	186
3.1. Uvodni pojmovi	186
3.2. Grešnost anđela prema Sv. Tomi i Duns Scotu	187
3.3. Salvatijev stav	190
3.4. Pristanak na grijeh	201
3.5. Posljedica grijeha	203
3.6. Krivnja	204
3.7. Kazna	206
4. <i>Odnos prema svijetu</i>	208
4.1. Predstojanje stvorovima	208
4.2. Anđeoska moć u stvaranju	210
4.3. Utjecaj na čovjekove sposobnosti	212
4.4. Anđeoska poslanja i njihovi učinci	214
4.5. Zasluga zlih anđela	221
Zaključak	224
Bilješke o izvorima	228

Izvor: »Indice dell'intera dissertazione«, u: Ferdinand Stipe Čavar OFMConv., *Giorgio Benigno Salviati, OFMConv. (Juraj Dragišić, c. 1444 – 1520): Profilo bio-bibliografico* (Roma, 1977), pp. 85–86.

Preveo s talijanskoga:
Ivica Martinović